

ŠIROKI BRIJEG 1945.*

Razgovor s Ljubom Milasom

► Piše: dr. fra Andrija Nikić

Dana 26. rujna 1971. godine nakon završene akademije u čast fra Didaka Buntića (100. god. rođenja) u Ljubuškom tražio sam nekoga tko bi nam prevezao stvari i nas na Humac. Naišao je jedan kombi i prihvatio našu želju. To je bio nepoznat čovjek. Kad smo pošli prema Humcu (oko 10.35 sati) stupio sam s njim u razgovor. Reče mi da je Ljubo Milas, rodom iz Tihaljine, ali već 17 godina živi u Ljubuškom i predaje tehničko u školi. Reče mi da je bio do konca rata na Širokom Brijegu. Malo smo razgovarali. Vidio sam da je on bio s onom grupom u skloništu dana 6. veljače 1945. pa sam ga zamolio za kratki razgovor uz crnu kavu. Odazvao se i mi smo sjeli u sobu pokraj župnog ureda na Humcu i započeli razgovor.

A: Kad ste Vi bili na Širokom Brijegu?

Ljubo: Bio sam na Širokom Brijegu kao vanjski đak više godina i tek 1945. nakon pada otišao sam sa Širokog Brijega i kasnije sam čuo da su fratři na Širokom Brijegu pobijeni.

A: Kakve su Vaše uspomene uz Široki Brijeg i na te dane, kad ste se rastali s Brijegom?

Ljubo: To je u mom sjećanju nešto jedinstveno. Kad sam otišao sa Širokog Brijega, imao sam tek 15 godina pa se pojedinih detalja točno

ne sjećam, a kao vanjski đak ni ne poznajem dosta fratara. Sa Širokog Brijega sam bio otišao koncem 1944. i povratio sam se tamo ponovno tek dva – tri dana prije pada. U to vrijeme se prepucavalo, ali 6. veljače su započele oštre borbe. Mi smo prije toga stanovali u konviktu, a kad su se borbe pooštrile otišli smo u sjemenište. Na konviktu se nalazio jedan top i nešto vojnika. Okolo se nalazila vojska.

A: Da li se sjećate gdje se sve vojska nalazila na Brijegu?

Ljubo: Kako rekoh vojska se nalazila na konviktu, zatim gore kod gimnazije se nešto vojske nalazilo, te tamo okolo kroz šumu, iza Bakamuše, a tamo kod Jelića kuća se nalazilo i bunkera, zatim su se bunkereri nalazili ispod konvikta, tamo u šumi na pogled Lištice. U samostanu se nitko od vojske nije nalazio. Tamo su stanovali fratři. Kad je zapucavalo, mi smo bježali u bunker.

A: Gdje se nalazio taj bunker?

Ljubo: To se nalazilo dolje ispod samostana, gdje su kasnije fratři pobijeni. U stvari to nije bunker nego je to bio magacin njemački u kome se nalazila hrana, sjećam se točno da se prije tu nalazila piva, jer sam to vidio još kad sam bio đak. Kasnije se tu sklanjali svi koji su mogli ući. Unutra nije bilo puno prostora, ali

za nas đake i eto profesore u veljači 1945. god. bilo je mjesta i mi smo to iskoristili.

A: Koliko vas se nalazilo u tom skloništu u veljači 1945. godine?

Ljubo: Točno ne bih znao reći, ali bilo je nas đaka dobrinjak, možda oko petnaest, bilo je tu dobrinjak svijeta, pa nekoliko fratara, bilo je i djece...

A: Koliko je fratara bilo tada s vama u skloništu?

Ljubo: Ne znam točno, ali možda ih je bilo 7-8, ja ih sve nisam poznavao pa se ne mogu sjetiti svih. Bio je tu kako mi se čini fra Dobroslav Šimović, fra Arkandeo Nuić (mi smo ga zvali fra Rođak). Bio je visok. Kad smo ga susretali, a predavao mi je grčki, uvijek je bio ljubazan i pomalo namigivao sa svom ozbiljnošću. Ne znam koji su drugi bili s nama...

A: Da li je bio s vama fra Rade Vukšić?

Ljubo: Fra Rade, moj direktor od početka, to jest za svih pet godina, čini mi se da tu s nama nije bio. Mi smo u to vrijeme dolje bili i nismo ni izlazili. Imali smo neke svijeće i baterije pa smo nešto vidjeli unutra. Za to vrijeme ništa nismo ni radili nego smo se šćućurili i Bogu molili. Pa molili smo neprestano. Kako se sjećam fra Arkandeo je predmolio ili

* Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Popravljen je samo očite pogreške.

Razrednik fra Bruno Adamčik s učenicima II. r. iznad ratnog skloništa

netko od fratara. Pa po tri sata smo molili neprestano. Niti smo na što drugo mislili, a nitko od fratara nam ništa drugo nije ni spominjao nego predanje u Božje ruke. Eto tako je to vrijeme prolazilo u skloništu. Onda smo izišli.

A: Kako ste izišli? Da li vas je netko pozvao? Tko vas je pozvao i kud ste išli nakon izlaska?

Ljubo: Izišli smo iz skloništa. Prije su tu neke bombe bačene. Netko, a ne sjećam se tko, nas je pozvao. Tražili su od nas da predamo oružje. Zatim smo išli tamo na nasip. Tu sam čuo od nekog oficira, čini mi se da je po činu bio potporučnik. On je rekao vi ste pucali. Ma o kakvu pucanju govori. Tu nitko nije pucao. Od fratara, ma nitko nije pucao. Boga mi, nitko od njih nije pucao nego se samo Bogu molili i predmolili. Zatim smo se skrušivali i dobivali smo odriješenje. Spreman sam uvijek i svugdje posvjedočiti da nitko od fratara nije na Brijegu pucao. Koliko ja znam to

nikome nije bilo ni potrebno. Jer su bili na Brijegu i nisu osjećali nikakve krivice. Znali su oni tko su partizani. Fra Oton Knezović, sjećam se da je držao propovijed i govorio kapa sa tri roga, bori se protiv Boga. A tako je i bilo. Ta svugdje gdje su partizani dolazili oni su se borili protiv Boga. To mu je bila i dužnost da kao svećenik svijetu propovijeda. Od ovih fratara koji su sa mnom bili nitko nije ni pomislio a kamoli uzeo bilo kakvo oružje. Ma o oružju ni govora nema među fratrima na Brijegu. Nitko od njih nije nosio oružje. A nitko nije ni pucao iz samostana na Brijegu. Samo, među nama rečeno, bio je tu neki fratar u civilu, ali on nije imao nikakva oružja.

A: To je istina, bio je fra Božidar Martinac tu bez habita. On je bio brat laik i nekako psihički nije bio zdrav, pa su fratri s njega skinuli habit.

Ljubo: Eto tako, a onda kad smo mi izišli odvedeni smo tamo prema

gimnaziji. Tamo su nas postrojili na onom zidu. Mi smo svi kroz ovo vrijeme živjeli u strahu, što će se s nama dogoditi. Bili smo se, da prostore, usrali od straha. Tu smo stali, a onda su neke izdvojili, posebno nas manje... I onda smo otišli opet tamo u neku sobu. U sobi nas je bilo četrdesetak.

A: Gdje se nalazila ta soba? Da li je u njoj bilo kakvih predmeta?

Ljubo: Čini mi se, da se nalazila u samostanu, onom dijelu koji gleda prema Bakamuši i tu u drugoj sobi. Tu su nas smjestili, a i u drugoj sobi je bilo ljudi... Tko je bio tamo ja ne znam. U sobi gdje smo mi bili, bio je neki ormar, možda dva kreveta. A tamo dalje se nalazila kuhinja.

A: Po čemu to zaključujete?

Ljubo: Tamo je dalje bila još neka soba, a onda dalje u tom krilu se nalazila i kuhinja. To su mi drugi rekli jer ja nisam gotovo nikada bio u samostanu. Mi smo bili u konviktu.

A: Da li je u toj sobi bilo fratara?

Ljubo: Ne sjećam se, oni su bili u drugoj sobi, a sa mnom se nalazio, kako se sjećam, Pero, pa moj rođak, neki Slobodan Vasilj Ivan.

A: Da li vas je itko popisivao?

Ljubo: Nije nitko. Kasnije nas je sve odavde izvelo. To je bilo 7. veljače oko 5 sati poslije podne i odvelo nas je prema gimnaziji i onda su nas tri vojnika pratili prema Lištici. Silazili smo dolje niz onaj put prema Mekovcu. Kako je bilo mračno, ja sam se sakrio iza jednog graba dok su oni otišli i onda sam otišao dalje prema Ugrovači. Prešao sam i išao sve uz cestu prema Kočerinu...

A: A što se događalo na Brijegu kad ste vi otišli?

Ljubo: Kad sam ja odlazio ili još dok sam bio u onoj sobi. Pred vratima se nalazila straža. Unutra smo bili mi manji đaci i bilo je svijeta iz okoline, ali malo. Kad smo izišli, fratre su odveli u drugu sobu i tamo je bilo đaka i civila. Što se tamo događalo ja ne znam.

A: Kako ste se hranili tih dana?

Ljubo: Dok smo bili u skloništu, ne znam da smo išta jeli. Kad smo izišli nitko nam nije davao ništa jesti, jedino nas je postrojilo pred gimnazijom i onda sprovelo u samostansku sobu. Ništa nam nisu davali jesti nego su nas odveli uveče 7. veljače. Što se dogodilo s onima koje su partizani sproveli prema Lištici, ja ne znam.

A: Kad ste čuli što se dogodilo na Brijegu s fratrima?

Ljubo: To sam čuo kad sam bio kod kuće. Moja mama mi je to ispričala. Rekla mi je da su partizani pobili sve fratre na Brijegu i zapalili ih u skloništu. Ja to nisam vjerovao, ali sam se kasnije uvjerio da je to tako bilo. Na prvi mah nisam vjerovao jer sam znao da ti ljudi nisu bili ništa krivi. Da se netko bar malo osjećao

fra Bosiljko Vukojević izlazi kroz južni ulaz ratnog skloništa, 10. rujna 1969.

krivim on bi otišao. Oni što su ostali, oni su bili nevini. A zašto su pobijeni? Ja se pitam sam. Pobijeni su jer nisu »smjeli više živjeti«. Onda su im partizani prišili krivicu i to nakon što su ih pobili. A u stvari nitko od njih nije bio ništa kriv. Nitko od njih nije imao nikakve veze s oružjem, a o kakvu pucanju da se ne govori. Nitko nije pucao ni iz samostana. Tog dana nisu bile neke oštre borbe na Brijegu (7). A i prije tu nije bilo tako puno vojske kako se pričalo.

A: Da li je tim fratrima suđeno?

Ljubo: Normalno je da svakoga koji bude osuđen i sude, a kad se sudi onda ostaje bar jedna rečenica u kojoj se nalazi kazna. Oni nisu nikoga sudili. Niti su što zapisivali. Nisu ih imali ni zašto suditi jer nisu bili ništa krivi. To su i partizani znali, pa to nisu ni radili. Ubili su ih jer su bili fratri. Borili su se protiv Crkve. Tada su ubili te nevine, a onda su im prišivali krivicu jer su se željeli pred svijetom opravdati. Sjećam se kako mi je moja mama govorila, kud će ovaj svijet. Bacaju krivicu na one koji se ne mogu braniti nakon što su ih nevine pod zemlju bacili. Nadalje, moja majka mi je pričala da je u to vrijeme nastradao još dobar broj fratara. U našu kuću je u to vrijeme doveden i

fra Zdenko. Ne znam kako se zove, a bio je župnik u Ružićima.

A: Zove se fra Zdenko Zubac?

Ljubo: Jest, fra Zdenko Zubac je doveden iz Ružića. Dovala su ga tri partizana i bili su se svratili u našu kuću. Tu su odsjeli neko vrijeme. Moja mama mu je dala nešto da pojed. Tu je bio i veliki uništitelj naših ljudi, Kralj Barbir. On sad živi u Splitu i veliki je prijatelj dr. Jelića s Brijega.

A: Što se dogodilo kasnije s fra Zdenkom?

Ljubo: Fra Zdenko je nakon što je neko vrijeme proboravio u našoj kući odveden i ne znam gdje je završio. Odveo ga je Kralj Barbir (Rekao mi je istražiti detalje i donijeti ih meni osobno.) Gdje je završio? Ne vjerujem da je u Ljubuškom, može biti da je i negdje prije, ali nisam siguran dok ne ispitam Barbira, jer on je tome kumovao, a možda ga je on i ubio.

NB: Razgovor je bio kratak, jer smo se dogovorili da ćemo se kasnije sastati, a što se tiče Širokog Brijega on se drugih detalja ne sjeća.

Humac, 26. rujna 1971. ✍

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, XIV., 1 (26),
Široki Brijeg, 2021., siječanj – srpanj, 2021.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
Kard. Stepičca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilu izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...:

a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar;
Korisnik: Hercegovačka franjevačka
provincija;

Svrha: prilog Vicepostulaturi
žiro-račun: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

U ovom razdoblju nestabilnosti mi stabilno izlazimo s ovim našim glasilom. A i kako bismo drukčije! Vremena mogu biti ovakva i onakva, nama je ići u pravome smjeru. Jedino u ovome vremenu stvarne ili nestvarne pošasti mrvicu manje odlazimo na drugu stranu granice. Na snazi su raznorazne mjere i ne smijemo ih kršiti. Ali ih smijemo neprestano propitkivati, ne dati da nas prevare i učine nas bićima drugoga ili nekoga tamo reda. A nije da ih nema koji to žele. Zlo se opasno razmahalo u svijetu. Misli da je kucnuo njegov čas. Da ne bi!

Naši pobijeni fratri, naše nevino pobijene žrtve uče nas da se zlu najbolje oduprijeti dobrim: molitvom, razmišljanjem, djelovanjem... Ono ništa ne može pred tim. Nemoćno je u svojoj rugobi. Na taj način pobijedimo i ovo vrijeme. Život je naš, a poraz je njihov.

Prisjetimo se svega ovoga dok razmišljamo o društvu s obiju strana granice. Snage totalitarnoga jugoslavenskoga režima ponovno bi da nam kroje kapu. Kao i prije, zanose se svojim otrovnim i pogubnim maglama. To je čak i Europa, ovakva kakva je, priznala pa je komunizam stavila uz bok nacionalsocijalizma i fašizma kao suvremene totalitarizme čije bi nasljeđe trebalo neizostavno odbaciti. Znamo da to kod nas trenutačno nije slučaj. Ništa čudno. Dali smo glas onima koji s tim poraženim i prokazanima snagama tikve sade pa smo tu gdje jesmo. Odbacuju se zaslužni za hrvatsku slobodu, a veličaju odnarođene ličnosti. Da ne idemo

daleko, pogledajmo sve to na primjeru časnoga biskupa don Mile Bogovića. Otišao je u zasluženu mirovinu, ali mu društvo ne odade priznanje za njegov ustrajan i plodonosan rad. Žele ga jednostavno gurnuti u zaborav. Tako su se odnosili prema njemu i dok je bio na bolesničkoj postelji. Komercijalni mediji o njemu šute, što se nekako može i razumjeti, ali šute i oni javni što se nikako ne može razumjeti. Propuštaju ispuniti zadaću zbog koje ih plaća nevoljni hrvatski puk.

Zbog svega toga drago nam je da u ovome broju možemo objaviti novopronađenu misu posvećenu bl. Nikoli Taveliću, koju je napisao fra Bruno Adamčik. Unatoč tomu što su jugokomunisti u veljači 1945. na Širokom Brijegu spalili više od 70.000 knjiga, župne matice i svaki papirić koji su uspjeli pronaći, ona je preživjela. Ako Bog da, uskoro će biti i izvedena ovdje na Širokome Brijegu. Život pobjeđuje ma koliko se god zlo trudilo satrti ga.

Neka prežive i uspomene na naše pobijene. Spomen na njih obilježavajmo na razini Crkve u Hrvata, na razini pojedine biskupije, odnosno nadbiskupije ili pak na razini pojedine župe. Ako već nismo, ustanovimo taj dan. Obnovit će nas kao domoljube i kao kršćane. Ulit će nam novu snagu.

Bezbroj puta dokazali smo da nas poteškoće ne mogu slomiti. Dokažimo to ponovno u prijateljstvu sa svojim Bogom.

mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Djela pobijenih	34
Stratišta	15	Nagradni natječaj	46
Glas o mučeništvu	18	Povijesne okolnosti	49
Glas o znakovima	28	Razgovor	55
Odjek u puku	30	Podlistak	59